

SE TIL VENSTRE, TÆNK TIL HØJRE

– om nationalistisk socialisme i Weimarrepublikken¹

Af Adam Holm

“Washington er de u- og mindre-værdiges herredømme. Moskva er fødslen af en ny orden, en ny adel”.² Hvem tilhører ordene? Belá Kun, Karl Radek eller Georgij Dimitroff? Kritik af det kapitalistiske USA og lovprisning af Sovjetstaten, kunne forventeligt komme fra hvem som helst af disse fremtrædende kommunister. Men sætningen er formuleret af tyskeren Ernst Niekisch (1889-1967). Niekisch var hverken medlem af KPD eller kommunistisk sympatisør. Efter at have forladt SPD i begyndelsen af 1920erne, begyndte han at agitere for “national-bolsjevismen”. I de historiske fremstillinger af den uroplagede Weimarrepublik 1919-1933 henregnes Niekisch til den yderste intellektuelle højrefløj i den såkaldte “konservative revolution”. Niekisch var dog ikke den eneste i denne højreradikale strømning, som fandt inspiration i socialismen.

Når etablerede politiske strukturer og intellektuelle paradigmer har vist tegn på svagheit eller helt er blevet forkastet opstår der et behov for alternativer. Den italienske filosof Norberto Bobbio har peget på, at der i kølvandet på sådanne epistemiske sammenbrud og samfundskriser ofte tænkes i ‘treheder’. Bobbio taler i den forbindelse om “Den formidlende Tredjemand”, som ikke er placeret mellem to positioner, hvorved disses modsætninger får lov at bestå, men hæver sig over uoverensstemmelserne i et forsøg på at skabe gensidig afhængighed. På det intentionelle plan kan Bobbios teori om Den formidlende Tredjemand, med hans egne ord, “altid tolkes som en syntese af modsætninger, i praksis som et forsøg på at redde hvad reddes kan af ens egne holdninger ved at opsuge, og følgelig neutralisere modstanderens positioner”.³ Ifølge denne tolkning bevirker Den formidlende Tredjemands handlinger en grundlæggende ophævelse af skellet mellem højre og venstre. Resultatet bliver en særegen form for politisk virkelighedsopfattelse, der i sin selvforståelse er hinsides den traditionelle politiske dikotomi, altså hverken højre eller venstre. Kigger man nøjere efter kunne man korrigere denne opfattelse og tilføje: *både højre og venstre*.

I dagens Europa findes der ideologiske mælliancer og umage person-konstellationer, som for et lille årti siden ville have forekommet utænkelige i det politiske liv. Efter den kolde krigs ophør er det imidlertid blevet en fast – og hævdes det fejlagtig – ny bestandel af det politiske liv. I spørgsmål om fx miljø, europæisk integration og socialpolitik ser man eksempler på, hvordan en traditionel højreorienteret tilgang kan tænkes ‘venstreorienteret’ og vice versa. Begreber som internationalisme og nationalisme knytter sig ikke så sikkert som tidligere til henholdsvis venstre og højre. I en dansk kontekst findes der folk med rødderne solidt plantet på venstrefløjen, der går i brechen for det der opfattes som umistelige nationale værdier – selvsagt ikke af den højre-nationalistiske slags i form af flag, fædreland

og flæskesteg – som det *særlige* danske nærhedsdemokrati, den *særlige* danske arbejdsmarkedspolitik, den *særlige* danske miljøbeskyttelse o.s.v.

Når dele af den danske venstrefløj begrundet sin kritik af EU med henvisning til et sæt af danske fortrin er det selvfølgelig ikke ensbetydende med en afvisning af al internationalt samarbejde. Højrefløjen har omvendt heller ikke afsværgt nationalismen, rettere bekendelsen til det man definerer som de nationale adelsmærker, alene fordi den generelt er en varm tilhænger af overnationale institutioner som EU og NATO. Kernen i denne diskussion, som naturligvis kunne gøres mere indgående og rig på eksempler, er begrebernes – og dermed i nogen grad også tankernes – forskydning.

Når venstrefløjen uden blusel argumenterer nationalt, og når højrefløjen taler om 'det internationale', er de synlige grænser blevet rykket. Om det udelukkende er af pragmatiske grunde, altså til brug i en specifik politisk sammenhæng, eller om der stikker noget dybere og mere fundamentalt under, kan være svært at afgøre. Det kræver en nøjere betragtning af de enkelte tilfælde. Et aktuelt eksempel på denne artikels centrale tema – krydsningen mellem venstre- og højreorientering – kommer fra det russiske kommunistpartis leder Gennadij Sjuganov. Hans bog *My Russia* fra 1997 efterlader indtrykket af stærkt slavofil nationalist.⁴ Sjuganov er i høj grad slået ind på en retorik, som trækker tråde tilbage til en uløst konflikt i den russiske kommunisme. For en umiddelbar betragtning synes Dostojevski og Solsjenitsyn at overtrumfe Marx og Engels i top-kommunistens politiske bekendelser. I bogen giver Sjuganov udtryk for en dyb kærlighed til fædrelandet, som han føler sig bundet til i tanken og blodet. Den russiske-ortodokse kirke har, ifølge ateisten Sjuganov, udfyldt en uvurderlig positiv funktion i bevidstgørelsen af den russiske befolknings nationale og kulturelle identitet (det religiøse aspekt nævnes dog ikke). Russernes slaviske etnicitet er et vigtigt punkt for Sjuganov. Internationalisme er i hans fortolkning ikke længe-

re et positivt ladet ord bundet til håbet om de fædrelandsløse arbejderes organisering på tværs af nationale skel, men er i dag et stigma for amerikansk kulturimperialisme, multinationale korporationer og det internationale samfunds forsøg på at knægte 'Moder Rusland'. De slaviske folk kan trække på en fælles kulturel referenceramme og bør derfor danne en alliance mod 'fjendtligsindede' kræfter. I strid med det ideologiske arvegods taler Sjuganov åbenlyst om behovet for en national kommunisme, der kan genskabe landets tidligere stormagtsstatus gennem en pro-russisk social orden. I teorien betyder det at alle, som ikke er russere skal russificeres eller må forlade landet. Visse fremtrædende kommunisters grove verbale angreb på minoritetsgrupper som jøder, tjetenere og kasakstanere har først efter megen medieomtale ført til tøvende irettesættelser fra Sjuganovs side.⁵

Det er umuligt at ignorere, at der eksisterer forskelle mellem højre og venstre på en lang række områder, også i forhold til nationalisme og internationalisme. Som ovenanført er det imidlertid selve skridtet ind på modstanderens fordums uantastelige enemærker, som må påkalde sig interesse. På dette område er der visse ligheder mellem 1930'erne og 1990'erne.

Ideologisk blandingsmisbrug

Det historiske udgangspunkt for denne artikel er som ovenanført en del af den intellektuelle højreradikalisme i Weimarrepublikken, nærmere bestemt den radikale konservatisme.⁶ Indholdet af denne tænkning forudsatte et *fundamentalt brud* med en borgerlig samfundsform. Den fremherskende politiske og sociale konservatisme skulle fjernes og dens institutioner og de værdier der lå til grund herfor bekæmpes. Grundlaget for de gældende institutioner i den nye demokratiske republik blev kritiseret skånselsløst for at være afledt af "Ideerne fra 1789". Disse ideer var synonyme med demokrati og parlamentarisme, som ikke kunne tilpasses den særlige tyske "skæbne" i hjertet af Europa. Oswald Spengler forfatter til det kendte værk om Vesterlandets Undergang

Ernst Jünger slog til lyd for en tysk krigs-socialisme.

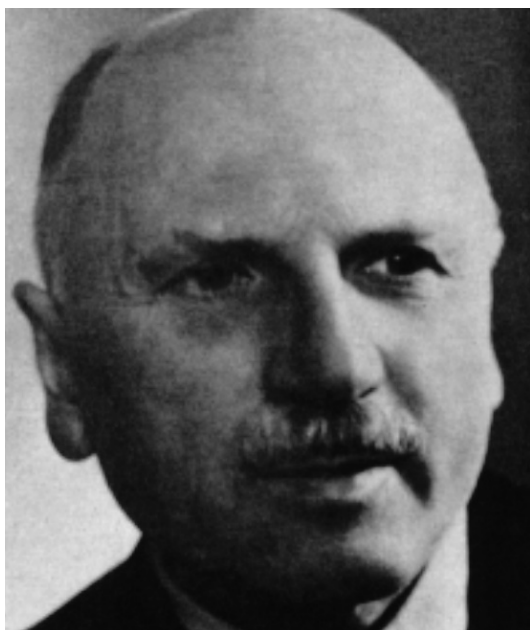
(1918-1922) legitimerede den tyske *Sonderweg* under henvisning til at “enhver kultur og ethvert kulturfolk forvalter sine egne anliggender og opfylder sin skæbne i den form, der er givet det ved fødslen, og hvis væsen herefter forbliver en historisk konstant”.⁷

Der var tale om en radikal konservatisme, der ville forandre for at kunne fastholde det bevaringsværdige, som bestod af det bedste af *ånden* fra en ikke nærmere defineret fortid – nogle gange den tyske højmiddelalder, andre gange Frederik den Stores Preussen – og ideen om “frontsocialisme”, som var opstået under Første Verdenskrig. Det var ikke restauration, men revolution den radikale konservatisme advokerede. Herved adskiller den sig tydeligt fra den traditionelle strukturkonservatisme, som opererer med begrebet *historisk utilitarisme*. Det dækker over nyten af de institutioner, værdier og normer, som med Edmund Burkes ord har overlevet “tidens domfældelse”. I kraft af denne akkumulering af autoritet anså konservative det for åbenlyst, at en tilstrækkelig grad af erfaring og tradition ville blive givet i arv til de kommende slægts-

led. Dermed ville stabiliteten i stat og samfund være sikret i et evigt cyklisk system. Bevaring og regeneration var nøgleord. Kernen i dette rationale var at mennesket kun råder over begrænsede muligheder for at forandre tingenes tilstand samt at det er en højere viljes befaling, der adlydes ved at være tro mod dette mønster. Billedligt udtrykt var det konservative grundsyn at ligne med fårehyrden (naturligvis ikke i sociologisk forstand), der rutineret og diskret vogter hjorden, mens den græsser på de vidstrakte arealer. Intet hastværk, ingen mærkbar forandring i den daglige beskæftigelse, kun en stændig fremadskriden, der altid slutter ved startstedet. Al anden tilgang ville krænke såvel den historiske tradition som den metafysiske vilje.

Netop dette er den radikale konservatismes egentlige eksistensgrundlag. For at blive i billedesproget reagerede den på ‘vogter-jobbets’ lange eftermiddage på heden. Den radikale konservatisme ville ikke nøjes med at kredse roligt rundt, men ønskede forandringer. Den håbede på tilsynekomsten af nye tider. ‘Håbede’ er et i denne sammenhæng upassende udtryk at anvende om en strømning, der hyldede aktivisme, hvorfor en mere velvalgt sætning må lyde: ville *kæmpe* for disse højt besungne nye tiders gennemslagskraft. Inspirationen til den radikale konservatisme måtte følgerigtigt komme fra anden hold end den blot og bart systembevarende konservatisme.

For at rydde enhver misforståelse om begrebet radikal konservatisme af vejen: der var ikke tale om en centralt styret bevægelse med program og formålsklæringer. Det var et bredt sammensat idehistorisk fænomen, som rummede elementer af en række forskellige retninger og ideologier. I de forfatterskaber, der almindeligvis forbindes med den radikale konservatisme, fx Ernst Jünger, Oswald Spengler, Carl Schmitt, Edgar Jung, Arthur Moeller van den Bruck, Ernst von Salomon, Ernst Niekisch og Hans Freyer finder man træk af bl.a. konservatisme, fascisme, nazisme, anarkisme, syndikalisme, socialisme og futurisme, foruden det for datidens højrefløj-bevægelser evidente grundlag af nationalisme,

Ernst Niekisch sad i kz-lejr 1937-45 på grund af hans kritik af Hitler.

religion og romantik. Der var således tale om en eklektisk politisk tænkning, en slags "pick-and-choose" ideologi, som tiltrak personer med baggrund i både højre- og venstrefløjen, især intellektuelle, der ønskede at bekæmpe det parlamentariske partisystem. Bredden i det radikale konservative tankegods betød også at mange af de ideer, der udgik fra dens repræsentanter, ofte pegede på mulige måder at overvinde den gængse højre-venstre akse. De søgte at formulere en standpunktsorienteret tilgang, der frit kunne tradere ulige typer af politisk terræn, fjendtligt eller ej. "Tranversalitet" kunne man med et lån Norberto Bobbio kalde dette fænomen fra mellemkrigstiden.

Et uomgængeligt træk ved den radikale konservatisme var dens bestræbelser på at integrere et sæt af socialistiske ideer med en nationalistisk idealisme. Den radikale konservatisme lagde vægt på en stærk og autoritær stat, ikke en velfærdsstat i lighed med socialdemokraterne eller et klasse- og statsløst samfund som hos kommunisterne. De mest centrale ideer i den radikale konservatismes sociale vægtning var skabelsen af et statscentralistisk

og anti-borgerligt samfund, hvor marxismens klasseretorik var blevet erstattet af en nationalistisk retorik, der definerede nationen som den højeste fællessværdi. Marxismens internationalisme blev ladet ude af den radikale konservatisme. I stedet var det tyskheden "specielle" karakteregenskaber som lå til grund for deres socialisme. Her i journalisten Eduard Stadtlers prægnante formulering fra 1919: "Tyskland skal blive vejviser for det rette økonomiske fællesskab i det 20. århundrede. Hverken individualistisk kapitalisme eller nivellerende kommunisme! Her ligger Tysklands redning...hverken det vestligt orienterede knæfald for Wilson, eller Øst-orienteringen i form af en passiv hengivelse til Lenin kan redde os fra anarkiet. Kun tysk socialisme over for Øst og Vest, som middel til national samling af det tyske folks forenede kræfter kan frembringe denne redning".⁸

Marxismens kombination af skarp samfundsanalyse- og kritik, og visioner for et klasseløst og retfærdigt samfund, har virket inspirerende på flere generationer af intellektuelle. Nogle af mellemkrigstidens mest indlysende eksempler, belgiske Hendrik de Man, franskmændene Jacques Doriot, Mussolini i Italien og Ernst Niekisch ikke at forglemme, begyndte dog under indtryk af en ny-nationalistisk tankegang at lægge afstand til marxismens universalistiske og materialistiske dogmer. De krydsede den ideologiske barriere til højrefløjen, hvorfra de fortsatte deres kritiske udfald mod liberalismen og borgerskabet. De agiterede også stadig for skabelsen af en ny type samfund. Deres omvendelse til antimarxisme gik hånd i hånd med deres udtalte foragt for 'borgerlighed'. I deres begrebsverden udsprang både kommunismen og det overvejende liberalkonservative borgerskab af den franske revolutions erklæring om frihed, lighed og broderskab.

Langt fra alle intellektuelle på den radikale højrefløj i 1920'erne og 1930'erne havde personlige erfaringer fra venstrefløjen, men marxismen og indtrykkene fra den russiske revolution satte sig tydelige spor i den radikale konservatismes tænkning. Socialisme i deres

version var en uadskillelig del af deres opgør med det wilhelminske statsethos og den 'forlorne' kejserlige nationalisme.⁹ Krigserklæringen i juli 1914 havde vundet begejstring langt ind i den tyske arbejderbevægelses rækker. At socialisterne, som ellers af nationalisterne blev forbundet med pacifisme og dermed manglende vilje til at forsvare fædrelandet, havde udvist patriotiske dyder var utvivlsomt medvirkende til at åbne døren til den anden side på klem. Den socialdemokratiske parlamentsgruppes tilslutning til krigskreditterne ved Rigsdagssamlingen 4. august 1914 stod for mange som et symbol på den ubrydelige enhed i det tyske folk. Krigen gjaldt alle uanset politisk ståsted. Et ord som solidaritet blev brugt, omend behersket, af højrenationale krigsagitatorer endnu inden det første skud i krigen var blevet løsnet.¹⁰ Det var dog først i takt med krigens stadig mere blodige karakter at den militaristiske og patriotiske begejstring blev forvandlet til desillusion. De sønderskudte romantiske forhåbninger til en gloriøs krig og leden over de ansvarlige politikere og generaler var blandt de faktorer, der såede spiren til den på engang pessimistiske og handlingsorienterede kraft, som efter krigen skulle vise sig i forskellige radikale tilskikkelser.

Visioner om forandring af den gamle verdens stivnede former, der var eksploderet i en brutal udløsning af død og destruktion, skulle forandres gennem nye fællesskaber. Sammenholdet i skyttegravene, hvor man trods social og militær rangforskel var forankret i et skæbnetsfællesskab, der af mange soldater blev oplevet som intenst og varigt, var yderligere medvirkende til at gøde jorden for tanker om en sammenstilling af nationalisme og socialisme. Det er sigende for denne udvikling at udtryk som 'soldatnationalisme', 'krigssocialisme' og 'skyttegravssocialisme' bruges som synonyme.¹¹ Skal man på baggrund af de foregående sider søge at sammenfatte hovedindholdet af den højrenationale socialisme kan den opstilles i følgende punkter:

* *Socialisme*; kammeratskabet fra hæren og frikorpsbevægelserne som erstatning for

Marx, klassekamp og egalitære principper; det militære hieraki overført på den civile verden; en korporativ strukturering af nationen i et 'socialistisk' fællesskab.

* *Antiimperialisme*; nøje sammenhængende med den forhadte fredstraktat fra Versailles, som symboliserede Tysklands 'uretmæssige' nederlag og det vestlige krav om afståelse af tyske landområder og befolkning. Den antiimperialistiske holdning gav sig bl.a. udslag i forsøg på at knytte forbindelser til andre 'undertrykte' folk, der ligeledes blev set som underlagt den repressive vestlige kolonialisme. Det gjaldt til eksempel irere, indere, arabere og kinesere. Forestillingen om, at Tyskland var en paria-stat i Europa fik mange til at vende blikket på mod den nye sovjetiske stat, som flere vestlige lande både ved militær intervention (1919-1920) og økonomiske sanktioner demonstrerede en tydelig uvilje mod.

* *Mittellage*; i forlængelse af opgøret med især Vesten, repræsenteret ved Storbritannien (finanskapitalisme), Frankrig (parlamentarisk demokrati) og USA (massekultur) lagde krigssocialisterne og nationalbolsjevisterne (dog generelt for den radikale konservatisme) vægt på Tysklands geopolitiske rolle mellem øst og vest.

* *Ethnos*; hævde af en tysk etnicitet og type. Det socialistiske solidaritetsbegreb kunne kun anvendes i forhold til medlemmer af den tyske kulturnation, ikke kulturfremmede elementer. Både kapitalisme og marxisme blev set som internationale fænomener, der blev frembåret af de stats- og kulturløse 'vandringsfolk', specielt jøderne. Denne antisemitisme, som alt for ofte undervurderes i fremstillinger om den radikale konservatisme, var ikke båret af race-biologiske betragtninger, men var først og fremmest kulturelt betinget.

* *Kulturalisering af nationen*; civilisationen og dens tilhørende værdier blev anskuet som latinsk i sit udspring (Romerriget), multikulturalistisk (fx den omvandrende jøde), under-

trykkende (fx det britiske imperium), socialt uretfærdigt (kapitalisme) og dekadent (fx amerikanske film, jazz og nonfigurativ kunst). Modsat var kultur et positivt udtryk, rundet af det oldtidens Grækenland, som havde frembragt stor kunst og filosofi. Ydermere havde grækerne i det store hele vidst at begrænse sig territorielt og dermed undgået skadelig kulturel påvirkning fra andre folk og kulturer. Dette begreb ligger tæt op af forestillingen om en tysk *Sonderweg*, en særlig vej som den tyske nation var 'udset' til at betrede.

* *Socioøkonomisk modernisering*; selv om fx Niekisch talte om agrarisering og Jünger besang maskinens 'vidunderlige' kraft – to opfattelser der umiddelbart kan forekomme modsætningsfulde – handlede det i begge tilfælde om at tage et 'forvandlingens' skridt. For Niekisch var den moderne metropol emblemet på den korrupperende civilisation, i hans tolkning et tilbageskridt for det tyske kulturfolk, derfor skulle de agrare værdier reableres. Man kan tale om en slags 'tilbage-skuende fremadrettet' modernisering.

I en umage blanding af nietscheansk livsfilosofi, *fin de siècle* kulturpessimisme, antiliberalisme, nationalisme, had til Versailles-traktaten, fronterfaringer fra verdenskrigen 1914-1918 og forhåbningen om at overføre det heroiske og sociale "skyttegravsfællesskab" til hele nationen ville den radikale konservatisme sprænge rammerne for den etablerede politisk-ideologiske orden og skabe en "tredje vej". I det følgende vil jeg med afsæt i skrifter af Ernst Niekisch og Ernst Jünger (1895-1998) søge at nærmere eksemplificere den socialistiske tematik i den radikale konservatisme.

Niekisch: bolsjevismen som symbol

Alliancefællesskabet mellem socialister og nationalister, som eksempelvis den polsk-tyske kommunist Karl Radek på et tidligt tidspunkt i 1920erne slog til lyd for, blev også fremført af Ernst Niekisch, som var den mest

prominente repræsentant for den såkaldte national-bolsjevisme. Ligesom Radek anså den højreradikale Niekisch, Sovjetunionen eller Rusland, som han trods revolutionen foretrak at kalde den nye stat, for at være Tysklands eneste forbundspartner. At det iøvrigt var en tankegang som vandt ørenlyd uden for de ekstreme politiske bevægelser ses af det forhold, at Weimarrepublikkens konservative udenrigsminister i perioden 1919-1920, Ulrich zu Brockdorff-Rantzau, med tilnavnet "den røde greve", forsøgte at skabe forståelse for betydningen af diplomatiske forbindelser mellem Tyskland og Sovjetunionen. Tanken var at opstille et østligt og centraleuropæisk værn mod Vesten. Brockdorff-Rantzau var modstander af kapitalismen, demokratiet og liberalismen. Ideerne om en ny social og politisk orden, der herskede i mange antiliberal kredse i Weimarrepublikken, betragtede han som direkte afledt af fredstraktatens bestemmelser: "Kan vores fjender virkelig undre sig over, at de nye tanker om fælles økonomi og folkelig socialisering har slået særdeles stærke rødder i Tyskland?"¹² Socialiseringen af erhvervslivet og skabelsen af en "national socialisme" var ifølge Brockdorff-Rantzau de to mest effektive måder at modvirke liberalismens 'undergravende' påvirkning af statens magtsfære: "Hvilket valg har det tyske folk, andet end at forsøge at organisere sig økonomisk og erhvervsmæssigt på en måde, det vil sige betrede den eneste farbare vej, som Entente-magterne vil betragte med den største mistro og frygte i forhold til følgerne for deres egne lande?"¹³

I den korte tid Brockdorff-Rantzau var ansvarlig for den unge tyske republiks udenrigspolitiske anliggender, udstak han en kurs, der sigtede på at skabe et godt forhold til Sovjetunionen, hvilket i en periode i løbet af 1920erne satte spor i form af udvidet diplomatisk kontakt og handelssamkvem mellem de to stater. Tanken bag denne politik virkede inspirerende på Niekisch. Hans orientering mod Rusland og bolsjevismen var symboliseret ved aksen 'Potsdam-Moskva'. Potsdam var hjertet i den "ur-preussiske stat",¹⁴ som Niekisch i en slags gentagelse af Brockdorff-Ran-

Forsiden på Niekisch' bog 'Hitler - en tysk skæbne' fra 1932.

tzau fremhævede, som Tysklands mest effektive "modgift over for den moderne individualisme, den borgerlige verdens- og samfundsopfattelse, marxismen, parlamentarismen og det moderne demokrati".¹⁵ Moskva var for Niekisch et retningsangivende 'tegn' i tiden, der havde indskrevet sig som den hidtil mest konsekvente fornægtelse af det vestlige Europa: "Rusland står for den indtil videre mest radikale afvisning af ideerne fra 1789. Rusland er ikke individualistisk, ikke liberalistisk. Det er et land, hvor politik sættes over økonomi. Der hersker hverken parlamentarisme eller demokrati. Det er et ikke-civiliseret land. Bolsjevisme betyder at tage afstand fra humanismen og de civilisatoriske værdier".¹⁶

For ikke at skabe for meget forvirring om sit standpunkt sørgede Niekisch for utvetydigt at melde ud at hverken Marx eller Lenin kunne betragtes som inspiratorer for hans tanker. Niekisch, hvis argumentation lige som adskillige andre radikal konservative tænkere ofte

fremstår tvetydig og selvmodsigende, skilte i sin analyse på idealistisk facon hovedet fra kroppen. Det kommunistiske slutmål var han modstander af, men de metoder, der skulle tages i brug for at brolægge den vej ad hvilken vandringen skulle forløbe, havde hans klare tilslutning. Beundring er ikke et for stærkt ord i denne sammenhæng. Som et lille perspektiverende udsyn til den danske højreradikale 'scene' er det interessant at notere, at ellers stålsatte antikommunister som kritikeren Henning Kehler og den mindre kendte, men flittigt publiserende skribent Ove Lundbye gav udtryk nogle af Sovjetunionens dyder, fx at denne stat forstod nødvendigheden af 'principper', fasthed i opdragelsen og militær styrke.¹⁷ Sovjetunionen blev således på visse områder, der blev set som hævet over en kommunistisk påvirkning, anskuet som et positivt modbillede til den liberale 'slaphed' i Vesten.

Niekisch fortolkning af bolsjevismen var præget af samme instrumentelle synsmåde. I hans betragtning var det den politiske kraft, som mest manifest kunne bruges til at signalere Tysklands udenrigspolitiske position og kulturelle egenart i forhold til "Versailles-systemet". På samme måde som "socialisme" for Ernst Jünger må udlægges som en metafor for den nationale enhed, fremstod bolsjevismen i Niekischs fortolkning, som den eneste mulighed for at frigøre Tyskland fra bindingen til Vesten. Niekischs preussiske statsideal refererede derfor til Rusland som inspirationsgrundlag for national uafhængighed og "folkelig viljestyrke". Kapitalismen var Vestens virkelige eksistensgrundlag, hvorfor "national-bolsjevismen" skulle påtage sig rollen som beskytter af arbejderbefolkningens interesser, men udelukkende baseret på et nationalistisk perspektiv. For Niekisch var det dermed vigtigt at understrege, at Tysklands orientering østover ikke var ensbetydende med en ophævelse eller ringeagtelse af egne nationale værdier. På det punkt anså han de tyske kommunister for at have forrådt deres nationale tilhørsforhold.¹⁸ Årsagen var deres kontakt til Komintern, der paradoksalt nok for Niekischs glorificering af Potsdam-Moskva, blev styret fra Moskva:

”Tyskland hverken kan eller skal overtage den russiske bolsjevisme. Vi må udvikle vores egne ideer som modvægt til ideerne fra 1789. Tyskland kan kun udvikle denne særlige livsform i forhold til sejrherrenes øjeblikkelige overmagt, hvis det i enhver henseende støtter sig til den mest markante fjende af idégrundlaget for den franske revolution – Rusland”.¹⁹

Foruden Ruslands uafhængighed af Vesten, var Niekisch fascineret af landet, fordi “dets historie viser at russerne altid har hyldet de primitive værdier”.²⁰ Hvilke værdier der var tale om, samt hvilke funktioner Niekisch til-tænkte dem i fremtidens Tyskland, får vi et indtryk af gennem hans “Programerklæring for den tyske frihedsbevægelse”.

Den overordnede målsætning for Niekisch var at “afsværge humanismen” og til gengæld “bejæ det barbariske når det er nødvendigt for viljen til nationalt autarki”. Niekisch så det tyske folk som “gæringsstoffet”, der igangsætter “den revolutionære proces i civilisationens råddenskab” og resulterer i en “skabende primitivitet”. Den russiske bolsjevismes opfattelse af kapitalismen var integreret i Niekischs tænkning; den urbane civilisation, og i vidt omfang også industriproduktionen, skulle afskaffes: “Vi må gennemføre alle foranstaltninger der tjener det formål at genskabe de agrare levevilkår og rurale livsværdier”. Den drastiske afvandring fra land til by som Tyskland havde gennemlevet i forbindelse med industrialiseringen i anden halvdel af forrige århundrede skulle vendes til fordel for det “naturlige fællesskabs orden”. Niekisch udgav sine teser i 1930, samfaldende med at konsekvenserne af børskrakket i New York i 1929 blev mærkbare i Tyskland. Niekisch kaldte den hastigt voksende gruppe af arbejdsløse i storbyerne for “det synligste resultat af kapitalismens og erhvervslivets eksploitering af folket”. Denne omfattende “menneskelige reserve” ville Niekisch tvinge ud af byerne “gennem en erhvervs- og socialpolitik, der vil omdanne livet i storbyerne til et helvede”. Glorificeringen af det primitive liv er interessant nok ikke identisk med den samtidige holdning i Sovjetunionen, der snarere gik i retning af “af-

agrarisering” og øget industrialisering gennem tvangsforflytninger fra landområderne til byerne, med katastrofale konsekvenser til følge.

I Niekischs opfattelse var det kun på landet, at det var muligt “åbent at bekende sig til en autoritær og hård tilværelse i tugt og pligt”. Viljen til at bringe et offer for nationens sag var identisk med et ikke-materialistisk, hårdt liv: “Vi kæmper for viljen til armod, det vil sige, viljen til en simpel livsstil”. Dette ideal skulle realiseres ved at opbygge store arbejdslejre i de østelske områder. Formålet med disse lejre var at beskæftige “unge arbejdsduelige personer med landbrugsarbejde, anlægsarbejder og vejarbejde”.²¹ Aflønningen skulle finde sted i form af naturalier, idet materiel betaling for en arbejdspræstation kunne hindre den fuldkomne “bekendelse til et sparsomt liv, baseret på maskuline dyder”. Niekischs forestillinger om et kollektivistisk landbrugssamfund giver visse mindelser om Pol Pot-regimets agrare utopier i Cambodia. Gennem tvangsarbejdslejre “hvor byens masser ingen anden udvej har end at overgive sig til den nye livsstil” var det hensigten at gen-opdrage den borgerlige del af befolkningen til en revolutionær indstilling. Niekischs erklærede i biologiske termer, at når den ”forhåndenværende menneskestamme” var blevet grundigt renset for “dødt væv” ville den “socialistiske herrefolksrace” stå sejrtriumf. Det endelige mål for Niekisch var således en autoritær og aktivistisk falanks i en anti-teknologisk, dog ikke før-moderne, stat. Niekischs redigerede i en årrække tidsskriftet *Widerstand*, hvis titel refererer til modstand mod det ‘kapitalistisk-militaristiske diktat’ fra Versailles og gennemtvungelsen af en ‘u-germansk’ statsform i Tyskland. Det var ikke et af Weimar-tidens mest udbredte tidsskrifter, men det tiltrak til gengæld flere af den højreintellektuelle scenes mest toneangivende unge skribenter, som i dette milieu gensidigt udviklede og kritiserede hinandens ideer. En af disse var den højtdekorerede krigshelt og forfatter Ernst Jünger. Uden at dele Niekischs symbolske beundring for Moskva priste også Jünger i henførte, abstrakte vendinger bolsjevismen for dens slag-

kraftighed og autarkiske principper. Men fremmest i hans politiske tænkning stod forestillingen om forandringer på tyske præmisser. Med andre ord: en revolutionær nationalisme.

Arbejder-soldaten: Jüngers Titan

Ernst Jünger slog til lyd for en "tysk krigssocialisme". Den tankegang, omend først begrebsliggjort i denne form i *Der Arbeiter* (1932), var et gennemgående tema i mange af Jüngers værker fra 1920'erne.²² "Arbejderen" var Jüngers idealtype i modsætning til "borgeren", der besad et feminint og kompromissøgende væsen. Det borgerlige menneske havde siden midten af 1800-tallet udøvet et "skinherredømme", mente Jünger. Men efter det "store stålbåd", en af Jüngers utallige metaforer for 1. Verdenskrig, var en ny skikkelse eller "gestalt" kommet til verden. Denne arbejder-gestalt bar en hård metalliske 'maske' i modsætning til det borgerliggjorte menneske (en kategori hos Jünger der ikke var bundet til en bestemt social type), hvis konstante ængstelse for verdens "skønne brutalitet" førte ham til at dække ansigtet på kosmetisk måde, enten det var svejsebriller eller fleuret-maske.

Inddragelsen af ordet arbejder vidner selv sagt om Jüngers inspiration fra den politiske venstrefløj. Men lige så lidt som de øvrige radikale konservative mente Jünger, at socialismen skulle foranstalte en gennemgribende forandring af de fordelingsmæssige strukturer. I stedet er *Der Arbeiter* præget af Jüngers forestillinger om en sammensmeltning af krigsoplevelser, erfarne krigsveteraners nationalisme og en statsdirigeret krigsøkonomi.

På baggrund af Jüngers politiske forfatter-skab fra perioden 1927-1932 er det muligt at udskille fire søjler som skulle bære staten: nationalisme, socialisme, total lydighed mod den højeste magt og en militaristisk mentalitet. Der spores ikke nogen forbehold mod sammensætningen af *nationalisme* og *socialisme*. Tværtimod anførte Jünger, at "nationalisme og socialisme i den ikke-marxistiske version har samme fremtrædelsesform, samme kraft, et indre og et ydre som er utænkelige uden hinan-

den".²³ Jünger plæderede kraftigt for afskaffelsen af retsstaten og parlamentarismen, indskrænkning af den personlige frihed (eneste undtagelse var de områder som havde forbindelse til krigssocialismen), kontrol over pressen, manipulation med den offentlige opinion. Staten skulle tage sig af tvungen arbejdstjeneste og værnepligt, militær oprustning, "formålsrettet" forskning og industriproduktion.

To år før udgivelsen af *Der Arbeiter* havde Jünger i essyet *Die Totale Mobilmachung* (1930) beskrevet hvilken samfundstype han fandt mest ideel: "Med tilintetgørelsen af stænderne og begrænsningen af adlens privilegier, forsvinder også begrebet om en særlig krigerkaste: militærtjeneste er ikke længere alene den professionelle soldats pligt og privilegium, men derimod en opgave for enhver som er i stand til at bære et våben. Billedet af krigen som et væbnet opgør blander sig alt mere med billedet af en gigantisk arbejdsproces. Ved siden af de styrker som møder hinanden på slagmarken, er opstået transportens, fødevareproduktionens og rustningsindustriens hære...I denne absolutte omfatning af potentiel energi, som vil forvandle arbejdsgangen i de krigsførende industristater til vulkaniske smedjer, viser gennembruddet for arbejdets tidsalder sig måske tydeligst. Denne udvikling har forvandlet Verdenskrigen til en historisk begivenhed, der i omfang og betydning langt overgår den franske revolution".²⁴

Som i Oswald Spenglers skrifter *Preussentum und Sozialismus* (1919) og *Der Mensch und die Technik* (1931) udgjorde arbejde selve livsnerven i Jüngers fremtidsvison for staten. Hans definition på "arbejde" var en total omfattelse af enhver dynamisk proces: "Man bør vide at i arbejdets tidsalder, når denne bærer sit navn med rette og ikke på den måde, vi kender i dag, hvor alle partier kalder sig for arbejderpartier, vil der ikke findes noget som ikke kan forstås som arbejde. Arbejde er hånden, tanken og hjertets tempo; livet om dagen og om natten; videnskab, kærlighed, kunst, troskab, opofrelse, krig; arbejde er atomets svingninger, og kraften der bevæger stjernerne og solsystemet".²⁵

Denne "arbejdets" og "arbejdernes" stat skulle ikke baseres på en nedskreven konstitution, som Jünger og den øvrige radikale konservatisme i bedste konservative tradition nærrede en dybtfølt foragt for. Magten til at frembringe staten, og styrken til at fastholde denne magtbasis, var i Jüngers opfattelse tilstrækkelig legitimitet. Magten i sig selv, dvs. statens fuldstændige kontrol over samfundet, ville være uden behov for vedtagne regler i form af en forfatning. Målet var at staten istedet skulle udvirke arbejdsplaner for fem eller ti år. Disse planer skulle anvendes som en statsstyret metode til at "forandre menneskets liv autoritært". Det "nye" menneske, personificeret af arbejderen havde ifølge Jünger ikke behov for frihed, men derimod for disciplin, orden, loyalitet, lederskab og politisk autoritet. Målsætningen var ikke at udbrede eller forbedre den materielle velfærd. "Arbejderen" i Jüngers konstruktion skulle ikke have sløvet sine instinkter gennem en kvalitativ forbedring af sit liv; staten skulle væsentligst sørge for at "indgive ham forståelsen af den højeste, mest afgørende mening". På samme måde som de "annonyme soldater" i Første Verdenskrig ofrede sig, ville mennesket i den nye stat, i henhold til Jüngers udlægning, føle tilfredshed over at indgå i en højere orden. I arbejdets og militærets totale sammensmeltning ville individet, enkelte store individer undtaget, være "erstattelige og bag enhver som falder står der en erstatning, som arbejder hårdt og fåmælt for sine resultater". Staten skulle være istand til at mobilisere denne indstilling i befolkningen. Det nye menneske gjorde sig bemærket i form af det ukendte i skikkelse af den navneløse og anonyme soldat. Jünger opfattede denne soldat som rensset for præntioner og en bærer af 'fraseløse' revolutioner. Takket være arbejder-soldatens vilje til umælende og fordringsløst at yde et offer – den komplette afsværgelse af individualitetens private rum – ville det organiske fællesskab i form af nationen blive istand til at opnå resultater: "Jo mere kynisk, spartansk, preussisk eller bolsjevistisk livet kan føres, jo bedre vil det være for alle".

Den organologiske tænkning, som er at fin-

de i vægtige dele af Jüngers forfatterskab, indebar trods hans bekendelse til "krigssocialismen", eller måske netop derfor, en negativ opfattelse af en stat, der byggede på socialismens *ideologiske* principper. Det skyldes, at Jünger forstod "principper", når de ikke "hidrører fra livet", som den frie ånds præntioner. Jünger så et sammenbrud for den marxistiske internationalisme i 1914, hvilket han tolkede som fællesskabsfølelsens overlegenhed over klasseinddelingen.²⁶ Tro mod livsfilosofiens abstraktioner var det "blodet" og menneskets vitale kraft, der udgjorde grundlaget for Jüngers socialisme. Så tidligt som i *Feuer und Blut* fra 1925 havde Jünger eksemplificeret sin "primære socialisme" ved hjælp af en gruppe soldater fra Første Verdenskrig: "Hver enkelt følte sig samhørende med fællesskabet, som i en sluttet ring. Det var øjeblikke i hvilke man blev bevidst om den usammenlignelige lykke, der ligger i blodets binding. Et folks socialisme burde opbygges i sådanne øjeblikke... Måske bliver dette vores opgave".²⁷ Jünger betonedes således afstanden til den ideologiske socialisme og nærheden til blodet: "Den moderne nationalisme vil...hellere streng binding, orden og rangordning gennem fællesskabet, blodet og jorden. Den vil ikke en fordringsfuld socialisme, men vil pligten og en hård, stoisk verden, hvor den enkelte må bringe ofre".²⁸

Jüngers fremstilling af statens substans stemmer iøvrigt på de væsentligste punkter overens med Spenglers.²⁹ Statens største opgave, således som det fremstilles i *Der Arbeiter* var at afløse "den økonomiske tæknings diktatur over det sociale liv med en højere lov om kamp".³⁰ I Jüngers forståelse var det omsonst at sondre mellem krig og fred, som to adskilte tilstande. Følgeligt skulle styringen af staten overdrages et "forbund af krigsveteraner, et socialrevolutionært parti eller hæren". Hvis staten blev ledet af de "rette kræfter" ville der ikke opstå nogen "kompetencespørgsmål", og grænserne for den pågældende magtudøvelse ville ikke, som i et demokrati, blive debatteret. Jünger forestillede sig en hærs disciplin omsat til statsniveau, hvilket ville afskaffe den komplekse interaktion mellem stat og samfund til

fordel for et regelret militaristisk niveau, hvor ordrer gives, og derpå implementeres konsekvent:” Hemmeligheden bag den ægte kommando er at den ikke stiller løfter i udsigt, men tværtimod kræver. Den højst mulige lykke for mennesket består i muligheden for at blive ofret, og den højeste ledelseskunst består i at opstille mål, som gør dette offer værdigt”.

Jünger forstod kategorierne arbejder og kriger som use selvstændige begreber, i praksis blot midler, ikke til at hæve arbejdernes levestandard, men til at destruere “den opdragelse som den borgerlige tidsalder har overdænet os med”. Staten i *Der Arbeiter* skulle altså skabes på en måde, der gjorde op med modsætningen mellem højre og venstre, i form af “soldaten” eller “krigeren” som et konservativt ideal og “arbejderen” som en socialistisk prototype. I konstellationen af arbejder og soldat så Jünger en “tredje modernitet”, der var placeret mellem marxismen og liberalis-men/konservatismen.³¹ Denne modernitet var for Jünger identisk med teknologien. Jünger understregede: ”Teknologien medfører en meget speciel form for liv, som omfatter alle livets store og små ting”. Til trods for at det er muligt at fremhæve en række eksempler fra Jüngers krigsværker, der viser hans fascinationen af teknologiens styrke kan man ikke sige, at han tilbad teknologiens dynamik for dens egen skyld. Til sammenligning synes de italienske futurister, og dele af den ekspressionistiske retning, hvis glorificering af teknologien har mange fællestræk med Jüngers, derimod i højere grad at have været optaget af ideen om en autonom teknologi, der væsentligst eksisterede for farten og fremdriftens egen skyld, snarere end med en politisk målsætning for øje.

Teknologien var ifølge Jünger karakteriseret af “titaniske kræfter”, der langt oversteg den menneskelige fatteevne, og tillige unddrog sig en regulær kontrol. For at beherske og udnytte teknologiens kraftfelt til et maksimum var den demokratiske styreform uegnet. Demokratiet fremstod, i Jüngers udlægning, uden den fornødne styrke til at tæmme teknologien og anvende den “berettiget” eller “formålstjenligt”. Den eneste mulighed for at indfange

teknologien var en *autoritær stat*, som kunne etablere en *autoritær teknologi*. Denne stats politiske elite var arbejder-soldaten, der “modsat handlesfolk og parlamentarikere” kunne forstå at “motoren ikke er herskeren, men vor tids symbol, billedet på en magt som ikke står i modsætning til eksplosivitet og præcision”.

Hvis staten blev formet ud fra teknologiens funktioner kunne man skabe den “totale tekniske sfære”, som derved ville muliggøre den “totale dominans”. Imidlertid var det alene eliten af soldater og arbejdere, som skulle gives indsigt i teknologien. Kun de skulle uddannes til “fuldstændigt at kontrollere teknologien”, idet Jünger antog, at “ethvert teknisk middel” indeholder “en hemmelig eller endda en åben militær kvalitet”. Det betød ikke at menneske og maskine var blevet til ét, eller med et postmoderne udtryk forvandlet til en “cyborg”. Jünger så det som en samtidighed i fremkomsten af nye midler og et nyt slags menneske. Som i essayet *Die Totale Mobilmachung* påpegede Jünger i *Der Arbeiter*, at krig i den moderne verden ikke afgøres af enkelte isolerede slag, men ved udholdenhed, en samlet national ydelse og kvalitet i rustningsindustrien, som han derfor mente burde have en naturlig forrangsposition. Opbygningen af staten var hos Jünger præget af en opfattelse af, at der ingen adskillelse findes mellem krigsfronten og det civile bagland. Rollerne havde forskellige betegnelser, men de praktiske funktioner var uadskillelige: soldaten var “arbejder” i hæren og krigens voldsomme tekniske apparat, mens arbejderen i praksis virkede som “soldat”, fordi hans præstationer blev udført med en militær betydning for øje. Staten skulle følgelig opbygges som om den befandt sig i en permanent krigstilstand belejret af en evigt nærværende fjende, mao. den totale mobilisering:”Den totale mobiliserings opgave er forvandlingen af livet i en energi, som skal åbenbares i økonomi, teknik og trafik, eller i slagmarkens ild og bevægelser”.

Afsluttende bemærkning

Sammenstilling af nationalisme og en variant

af socialismen er naturligvis ikke unik for Weimarrepublikkens mange systemfjendtlige grupper. En sådan tankegang genfindes også inden for arbejderzionismen, socialkonservatismen og mellemkrigstidens socialdemokratisme.³² Men det kaotiske Tyskland mellem kejserrige og nazi-diktatur fremstår dog som det mest repræsentative eksempel på såvel udbredelsen som radikaliteten af de ideologiske hybridformer. Radikale socialister, der var skuffede over socialdemokraternes reformatoriske stivnen og som ikke kunne forlige sig med kommunisternes internationalisme, og højreintellektuelle kulturkritikere som reagerede på "liberaliseringen" af konservatismen kunne finde sammen på tværs af hidtidige skel og forme det de selv betragtede som en "tredje position". Den tyske radikal konservative strømning, der var udsprunget af 1880ernes kulturelle pessimisme omkring forfattere som Nietzsche og Paul de Lagarde, blev først en virulent politisk trussel efter Første Verdenskrig og det nederlag, man i nationalistiske kredse anså for at være betinget af et indre socialt og organisatorisk sammenbrud, ikke en militær overmagt. Denne reaktion var vendt imod det borgerlige samfund med dets materialistiske og individualistiske værdier, der fordrede et trygt og behageligt liv. Grænsedragningen i tyvernes og tredivernes politiske landskab skal måske derfor ikke sættes mellem konservative, socialister, kommunister, radikale konservative og nazister, men mellem tilhængere og modstandere af de liberale grundprincipper. De højreradikale kulturkritikeres overtagelse af visse venstreradikale fremstillingsformer og synspunkter synes at bekræfte denne antagelse.

Men ét er de synlige tilfælde af sproglig og stilistisk sammensmeltning af nationalisme og socialisme, noget andet er det erkendelsesmæssige resultat af dette fællesskab. Man skal ikke mange spadestik ned i den ideologiske muld for at konstatere, at der i højere grad var tale om en formglidning snarere end en egentlig fusion i lighed med den indledningsvis nævnte "Formidlende Tredjemand". Bolsjevismen i Nieksichs betragtning var et forkasteligt politisk projekt, men et fortræffeligt

symbol. 'Lad Lenin forblive de Rødes Zar', messede Niekisch, altimens han serverede et stærkt selektivt destillat af bolsjevismen bestående af disciplin, orden, kollektiv offervilje og afvisning af vestens forfald. Det var altså ikke kommunismens progressive aspekter Niekisch og hans ligesindede abonnerede på. Snarere en fortænkt iklædning af fundamentale prøjssiske dyder som korpsånd, lydighed og militærisk enhed. Generelt for den radikale konservatisme gjaldt det – Niekisch og Jünger er ingen undtagelser i denne retning – at dens retoriske virkemidler nok fremskrev en kommende tid lykkeligt udfriet for liberalismens onder, men dette fremtids ideal byggede på fortiden. Ikke i en reaktionær forståelse af begrebet fortid, hvilket i dette tilfælde ville indebære et ønske om en direkte omgørelse, ja total genskabelse af en svunden tid. Fordums institutioner og med dem mange af de herskende normer skulle ikke manes op af jorden igen. Det er især denne klare erkendelse af institutionel fortabelse, som tilsyneladende placerede den radikale konservatisme på afstand af såvel konventionel konservatisme som en traditionshægende reaktion. I den forstand var der en indbygget åbning til andre kritiske bevægelser, herunder kommunismen, som af al kraft søgte at udradere den borgerlige samfundsmodel. Den havde rødder tilbage til Oplysningen og var umiskendeligt præget af både industrialismens fremvækst i det 18. århundrede og liberalismens stærke gennemslagskraft i det 19. århundrede. Det var derfor først og fremmest den *nære* fortids institutioner og tilhørende værdier den radikale konservatisme afviste. I idealistiske vendinger talte flere af dens repræsentanter om før-moderne samfundsformer, såsom middelalderens stændersystem eller den athenensiske *agora*; tiltrækningen lå primært i selve det idémæssige fundament. Med sin endda kun delvise afstandtagen til teknologien stod Niekisch temmelig alene i den radikale konservatisme. Få af dens fortalere, hvoraf størstedelen havde deltaget i 1. Verdenskrig, ville bytte maskingeværet ud med sablen, flyvemaskinen med hesten, pigtråden med palisaden. De var tek-

nologiske modernister, men som den amerikanske historiker Jeffrey Herf har påpeget, i en skæv forening med et sæt af holdninger, der knyttede bagud til en brudt orden.³³ Rette-re, til den abstrakte formodning om en engang eksisterende idyl.

Med skyldig afbigt for en tabt nuance eller to, kan man hævde, at den radikale konservatisme ville frisætte for at tilbageføre. Den ligeledes kritisk emancipatoriske kommunisme havde derimod et fremadrettet projekt. Vandene skilles således ved den højreradikale retro-pi og den kommunistiske utopi. Det utopiske element findes ikke som et reelt indslag i den radikale konservatisme – med mindre det giver mening at tale om en regressiv eller retro-gardisk utopi – hvilket er den vel nok vigtigste idéhistoriske markør af forskellen mellem de højreradikales partielle venstrefascination og den ‘ægte’ vare. Det er en skelnen som baserer sig på divergerende opfattelser af historiens udviklingsform, som enten cyklisk eller dynamisk. For de radikal konservative var de historiske epoker selvomsluttende. I den kommunistisk-dialektiske udlægning fandtes der et skønt endemål på det underkuede proletariats smertelige vandring fra fortidens skyggedal til fremtidens morgenrøde skær.

I et videre perspektiv, som ikke er uden ak-tuel relevans, er nationalbolsjevismen og skyt-tegravssocialismen imidlertid ikke kun inter-essante som følge af deres mere eller mindre kuriøse forsøg på at sammensveje tilsyneladende uforenelige begreber. Den måske vigtigste historiske lære er ikke den specifikke karakter af de to eksempler, men overhovedet det forhold at forsøget på at bryde med etablerede værdier ofte leder ad kringlede stier, først til venstre, så til højre. Hverken national bolsjevismen eller den jüngeriske konception af en heroisk krigssocialisme er smidt ud på historiens berømte mødding, hvilket et blik på situationen i det post-kommunistiske Rusland eller de separatistiske bevægelser i Serbien og Kroatien lader ane. Men det er som symptom på utilfredsheden med den herskende demokrati-opfattelse at man må iagttage den politi-ske blandingsforms forskellige afskygninger.

Herhjemme bryster Dansk Folkeparti sig af at repræsentere de socialpolitiske værdier som Socialdemokratiet angiveligt skulle have for-ladt; i Italien erklærer Gian Franco Fini, lede-ren af det neo-fascistiske *Allianza Nazionale*, at hans parti står for virkelig liberalisme; i Berlin står Horst Mahler, dømt for venstreori-enteret terrorisme i 1970ernes Vesttyskland, og opfordrer unge tyskere i den “nationale kulturs navn” til at stemme på de højrenatio-nalistiske partier. Begreberne har skiftet navn, men ideen eller handlingen er essentielt ufor-andret. Også på dette punkt har nutiden indle-jret en fortidig lære for fremtiden.

Noter

1. Af redeligheds hensyn bør det oplyses, at dele af denne tekst i en let ændret version har været trykt i artiklen “Politiske transvestitter – træk af mellemkrigs-tidens radikale konservatisme i Tyskland” i *Konservatismens veje og vildveje*, Michael Jalving red.. København 1998, s. 35-55.
2. Ernst Niekiisch: *Entscheidung*. Berlin 1930, s. 180.
3. Norberto Bobbio: *Højre & Venstre – Årsager til og betydning af en politisk skelnen*. København 1995, s. 21.
4. Gennadij Sjuganov: *My Russia*. New York 1997.
5. For mere indgående beskrivelser heraf se Göran Dahl: *Radical Conservatism and the Future of Politics*. London 1999, s. 110ff.; Walter Laqueur: *Der Schoch ist fruchtbar noch – Der militante Nationalismus der russischen Rechten* (engl. orginal titel *Black Hundred – The Rise of Russian Fascism*. New York 1993). München 1993, s.157-337.
6. For folk med en eventuel yderligere interesse i dette intellektuelle problemkompleks har jeg med afsæt i et universitetsspeciale, sommeren 1996, Københavns Universitet, skrevet om nogle aspekter af emnet i: ”Radikal konservatisme i Weimarrepublikken; Den ‘vestlige dekadence’ - kritik af liberalismen” i *Historisk Tidsskrift* 98/1, s. 51-78 samt i: ”Kulturlære og civilisationskritik – nogle aspekter til belysning af den radikale konservatisme i Weimarrepublikken, 1918-1933” i *1066 – Tidsskrift for historisk forskning* 98/1, s. 3-12. Begge artikler indeholder henvisninger til den store internationale forskningslitteratur om emnet. Gode introduktioner til radikal konservatisme/konservativ revolution findes i det svenske tidsskrift *Res Publica* 23/1993, i Stefan Breuers *Anatomie der Konservativen Revolution* (Darmstadt 1993) samt i Roger Woods: *The Conservative Revolution in the Weimar Republic*. London & New York 1996.

7. Oswald Spengler: *Preussentum und Sozialismus*. München 1919, s. 55-56.
8. Eduard Stadler: "Deutsche Sozialismus gegen Ost und West" (1919) i *Dokumente 1871-1933*, Harry Pross (ed.). Frankfurt am Main 1959, s. 333.
9. Den tyske politolog Stefan Breuer peger på, at det mest relevant fællestræk ved de mange grupper, tidsskrifter og enkelt personer, som er samlet under overbegreberne af "konservativ revolution" eller radikal konservatisme var en markant ny og radikal form for nationalisme. Følgeligt foreslår han betegnelse "ny-nationalisme" om denne strømning, hvortil han også henregner nationalsocialisterne. Resultatet er trods en god analyse en definatorisk uklarhed i distinktionen mellem de forskellige udgaver af ny-nationalisme, fx radikal konservatisme og nazisme. For en nøjere diskussion af dette begreb se min anmeldelse af Stefan Breuers bog op.cit. i *Historisk Tidsskrift* 96/2, s. 463-465.
10. Denne skitse er naturligvis for kortfattet til at kunne yde det komplicerede forløb i forbindelse med de tysk socialisters tilslutning til krigen fuld retfærdighed. En fremstilling af holdningerne til spørgsmålet om tilslutning eller ej, altså krigsnationalisme over for 2. Internationales idealer, findes i Rolf Peter Sieferles *Die Konservative Revolution – Fünf biographische Skizzen* (Frankfurt am Main 1995). Se især "Die Geburt des nationalen Sozialismus im Weltkrieg – Paul Lensch", s. 45-73. Sieferle peger på, at Paul Lensch, der oprindeligt argumenterede imod krigsdeltagelsen, snart blev en varm fortalere for den tyske indsats. I hans terminologi repræsenterede Tyskland en progressiv, næsten en revolutionær kraft vendt imod det imperialistiske Storbritannien, som var styret af Citys finanskapitalister og et politisk *Ancien Régime*.
11. Se Karl Prümm: *Die Literatur des Soldatischen Nationalismus der 20er Jahre (1918-1933)*. Kronberg 1974. Bd. 1-2, spec. s. 1-25.
12. Ulrich zu Brochdorff-Rantzau: "Die wirtschaftlichen Friedensbedingungen, eine neue Einkreisungspolitik" (1924) i Karl O. Paetel: *Versuchung oder Chance? Zur Geschichte des deutschen Nationalbolschewismus*. Göttingen 1965, s. 269.
13. Ibid. s. 270.
14. Ernst Niekisch: *Politische Schriften*. Köln 1965. Se spec. "Preussen als antiliberaler Gründung", s. 77-84.
15. Ernst Niekisch: "Dokumente" i Paetel 1965 op.cit. s. 282.
16. Ibid. s. 283.
17. Se fx Ove Lundbye: "Konservative Grundværdier" i *Tilskueren* 1928, s. 298, og Henning Kehler: "Om Politik og Magterobring" i *Det ny Danmark* 1934, s. 7. For et bredere eksempel på en borgerlig eller højreorienteret positiv udlægning af Sovjetunionen, se "Rusland uddanner 1 Million Soldater aarlig" i *Berlingske Tidende*, 1. maj 1934, s. 8-9. Artiklens anonyme forfatter beretter beundringsfuldt om de sovjetiske styrkers krigsberedskab, men noterer i samme åndedrag at kun en ringe del af officerskorpset er medlemmer af det kommunistiske parti.
18. Otto Ernst Schüddekopf: *Linke Leute von Rechts – Die nationalrevolutionären Minderheiten und der Kommunismus in der Weimarer Republik*. Stuttgart 1960, s. 360.
19. Ibid. Karl O. Paetel, der i en periode var medarbejder på det af Niekisch udgivne tidsskrift *Widerstand*, hvori også Jünger bidrog regelmæssigt, mente at en handleduelig tysk udenrigspolitik burde stræbe efter, dels at imødegå "enhver intervention fra Versailles mod Sovjetrusland", dels "stille sig på alle svage landes side". Paetel agiterede kraftigt imod tysk erhvervelse af kolonier "i anderkendelse af de undertrykte folks ret til national frihed og national suverænitæt. Vi hylder derfor frihedsbevægelserne i Indien, Ægypten, Kina o.a.s. som Tysklands nære venner i kampen mod Versailles". Se Paetel 1965, s. 294. Se endvidere Jerry Z. Muller, som skriver at "japansk fascisme og de arabiske og afrikanske versioner af socialismen indeholder træk, der på en række punkter er beslægtede med Weimarerrepublikkens radikale konservatisme". Jerry Z. Muller: *The Other God that Failed – Hans Freyer and the Deradicalization of German Conservatism*. Princeton 1987, s. 21.
20. Hvor intet andet er anført er ovenstående citater hentet fra Paetel 1965, s. 282-285.
21. Zitellmann skriver, at også Hitler tilkendegav tanken om "re-agrarisering". Dog ikke i nær samme grad som Niekisch. I følge Zitellmann mente Hitler, at der var opstået "en disproportionalitet mellem landbruget og industrien" i sidstnævntes favør. Det skulle i nogen grad afhjælpes gennem erobring af "lebensraum" i Østeuropa. Se Rainer Zitellmann: *Hitler – Selbstverständnis eines Revolutionärs*. Stuttgart 1989, s. 318.
22. Hans-Peter Schwarz: *Der Konservative Anarchist – Politik und Zeitkritik Ernst Jüngers*. Freiburg im Breisgau 1962, s. 76.
23. Ernst Jünger: *Das Abenteuerliche Herz* (1929) i *Werke – Tagebücher*, bd. 1. Stuttgart 1981, s. 145.
24. Ernst Jünger: *Die Totale Mobilmachung* (1930) i *Essays – Betrachtungen zur Zeit*, bd. 5. Stuttgart 1981, s. 129-130.
25. Ernst Jünger: *Der Arbeiter – Herrschaft und Gestalt*. Hamburg 1932, s. 65. De følgende fire citater i ovenstående er fra samme sted: s. 282, 201, 147, 201.
26. Roger Woods: *Ernst Jünger and the Nature of political Commitment*. London 1981, s. 133-135.
27. Ernst Jünger: *Feuer und Blut* (1925) i *Werke* op.cit., s. 526. Det er en opfattelse, som har mange ligheder med sidste afsnit af Spenglers *Preussentum* (1919), hvor socialisme blev udlagt som "viljen til magt, magt og atter magt". Socialismens virkelige etiske værdi bestod ifølge Spengler i en kompromisløs vilje "til underkastelse og lydighed over for den poli-

tiske magt". Se Oswald Spengler: *Preussentum und Sozialismus*. München 1919, s. 96ff.

28. Ernst Jünger: "Aufmarsch des Nationalismus" i Paetel 1965, op.cit. s. 279-282 (s. 280).

29. Jünger var meget inspireret af *Preussentum und Sozialismus*. Kort efter udgivelsen af *Der Arbeiter* sendte Jünger et eksemplar til Spengler, som imidlertid ikke anså bogens behandling af socialisme-begrebet for at være tilfredsstillende. I et takkebrev til Jünger begrundede Spengler sin utilfredshed: "Som så mange andre er det heller ikke lykkedes dig at befri begrebet arbejder fra den marxistiske fraseologi. Arbejderen er embedsmanden, bonden, ingeniøren, og officeren er i lige så høj grad som håndværkeren at regne for en arbejder...I Tyskland er bondestanden stadig en politisk kraft. Enhver som modstiller den angiveligt hændende bondestand med 'arbejderen', d.v.s. fabrikarbejderen som en ny type, fjerner sig fra virkeligheden og dermed fra muligheden for at påvirke fremtiden". Spengler: *Briefe 1913-1936*. In Zusammenarbeit mit Manfred Schröter herausgegeben von Anton M. Kokatanek. München 1963, s. 667-668.

30. Jünger 1932 op.cit. s. 34. Følgende syv citater er hentet samme sted: s. 259, 74, 57, 175, 42, 201, 210.

31. Ernst Niekisch anmeldte Jüngers bog i oktober-nummeret af tidsskriftet *Widerstand* (1932). Han var uforbeholden positiv i sin kritik, og fremhævede bl.a. Jüngers "koldblodige evne" til finde frem til en original dialektik. Se Carl-Göran Heidegren: *Preussiska anarkister – Ernst Jünger och hans krets under Weimar-republikens krisår*. Stockholm 1997, s. 148.

32. Joseph Heller, israelsk historiker, peger på, at den 'maksimalistiske' zionistiske revisionisme, der blev udviklet af Vladimir Jabotinskij i mellemkrigstiden, var rundet af den del af det europæiske radikale højre som rummede national-bolsjevismen. Heller skriver, at Stern-gruppen udviklede en "hebraisk version af national bolsjevismen", der lagde vægt på den jødiske nations organiske enhed og støtte fra Sovjetunionen i bekæmpelsen af den britiske tilstedeværelse i Palæstina. Se Joseph Heller: *The Stern Gang – Ideology, Politics and Terror 1940-1949*. London 1995. En beskrivelse på dansk af nogle "tredje vejs temaer" i arbejderzionismen, se Göran Rosenberg: *Det tabte land*. København 1998, s. 121ff.

33. Jeffrey Herf: *Reactionary Modernism – Technology, Culture, and Politics in Weimar and the Third Reich*. Princeton University Press 1985. Herf suggestivt tese er dog i nogen grad problematisk, idet den ikke tydeliggør forskellen mellem idékonservatisme og politisk reaktion. Derved forbigår bogen en væsentlig indsigt fra sociologen Karl Mannheims berømte studie af konservatismen i *Essays on Sociology and Social Psychology* (London 1953), nemlig at tradition og reaktion er forbundne, hvorimod konservatisme trods dens evidente historiske orientering konstant

handler fremadrettet. Idealerne fra fortiden som konservatismen kan have til fælles med reaktionen forsøges ikke genskabt i fortiden, men trækkes med frem i tiden som idégrundlag for en ny tid, men med mindelser om den svundne.

Abstract

Adam Holm: Look left, think right – nationalist socialism in the Weimar Republic, *Arbejderhistorie* 3/1999, p. 31-45.

In periods of great social and political upheaval ideological demarcations may be transgressed, as was the case in the aftermath of 1989. This tendency of "transversality" was also witnessed – perhaps to an even greater degree – in several European countries during the inter-war period, however, nowhere was it more manifest than in the much troubled German republic which emerged out of the debris of the First World War. Subscribing to basic military values of collective unity and hierarchical interdependence, a highly heterogeneous group of nationalist intellectuals, commonly referred to as 'radical conservatives' or 'conservative revolutionaries', propagated ideas which in many respects bore direct signs of inspiration from the political left. Hitherto anathema to the right, words such as worker, solidarity, socialism, and bolshevism entered the rhetoric of (a part of) the radical right. Although far from being ideological infatuated with communism, Moscow as an anti-western symbol was held in high esteem by many radical conservatives, not least among the 'National Bolshevists'. The dynamism and autarchy associated with above all Russian communism, neither the various communist parties outside the Soviet Union nor Marxism in general, were considered as useful principles for at future non-democratic and authoritarian Germany. Notwithstanding this apparent adoption of left-wing notions, the radical conservatives did not adhere to the Marxist dialectics nor its emancipatory projects. Socialism in their version was meaninglessly safe in an overtly nationalist discourse.

Adam Holm, cand.mag., pd.d.stipendiat, Institut for Historie, Njalsgade 102, 2300 S, telf. 35328278.